

Piotr Fiedorczyk

- ▶ Uniwersytet w Białymstoku
(University of Białystok, Poland)
- ▶ e-mail: fiedorczyk@uwb.edu.pl
- ▶ ORCID: 0000-0001-5456-0394

Krzysztof Siuchnicki

- ▶ Stowarzyszenie Edukacyjno-Oświatowe COPTIOSH w Białymstoku
(COPTIOSH Educational Association in Białystok, Poland)
- ▶ e-mail: lgks21rk@gmail.com
- ▶ ORCID: 0009-0000-1990-9482

DOI: 10.15290/mhi.2024.23.02.22

WOJENNE LOSY SĄDOWNIKÓW BIAŁOSTOCKICH W ŚWIETLE POSTĘPOWAŃ O UZNANIE ZA ZMARŁEGO I O STWIERDZENIE ZGONU PROWADZONYCH W SĄDZIE GRODZKIM W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1946–1950

Abstrakt

Artykuł prezentuje losy ofiar II wojny światowej wśród przedstawicieli białostockiego wymiaru sprawiedliwości. Zostały one odtworzone na podstawie akt sądowych postępowań o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu, prowadzonych w Sądzie Grodzkim w Białymstoku w latach 1946–1950. Postępowania te odbywały się na podstawie procedury przewidzianej w dekreście z dnia 29 sierpnia 1945 r. Prawo osobowe. Odnaleziono osiem akt spraw sędziów, adwokatów, komorników oraz pracowników administracyjnych: Karola Wolisza, Cezarego Pochodowicza, Stanisława Wykpisza, Henryka Jaromy, Juliana Powojskiego, Bolesława Jana Stokowskiego, Stefana Dolińskiego oraz Kiwy Tesfue. Większość wymienionych była ofiarami systemu sowieckiego, wśród nich są oficerowie rezerwy zamordowani w Katyniu. Ofiarami mordów nazistowskich byli natomiast pracownicy administracyjni sądów. Ustalono osoby nie są jedynymi ofiarami wojny wśród sędziów białostockich. Artykuł wymienia przykładowo dwóch ważnych

przedstawiciele: żołnierzy ruchu oporu, z których jeden został zamordowany w wyniku procesu w czasach komunistycznych. Badania w tym zakresie będą kontynuowane.

Słowa kluczowe: uznanie za zmarłego, II wojna światowa, sędziownicy białostoccy, Syberia, Katyń, getto w Białymstoku

WARTIME FATE OF BIALYSTOK'S OFFICERS OF THE JUDICIARY IN THE LIGHT OF PROCEEDINGS FOR RECOGNITION OF DEATH AND DECLARATION OF DEATH CONDUCTED IN THE BIALYSTOK MUNICIPAL COURT IN THE YEARS 1946–1950

Abstract

The article presents the fate of World War II victims among the Białystok judiciary. The fate has been reconstructed on the basis of the files of court proceedings for recognition of death and declaration of death, conducted in the Białystok Municipal Court [Sąd Grodzki w Białymstoku] in 1946–1950. These proceedings were held on the basis of the procedure prescribed by the Decree of 29 August 1945 Personal Law. Eight case files of judges, attorneys, bailiffs and administrative staff were found of: Karol Wolisz, Cezary Pochodowicz, Stanisław Wykpiusz, Henryk Jaroma, Julian Powojski, Bolesław Jan Stokowski, Stefan Doliński and Kiwa Tesfue. Most of them were victims of the Soviet system, among them there are reserve officers murdered in Katyn. Among the victims of Nazi murder, however, there were administrative employees of the courts. The identified individuals are not the only war victims among Białystok's court officials. The article mentions, for example, two important representatives: resistance soldiers, one of whom was murdered following a trial during the communist era. The research concerning this topic will be continued.

Key words: declared dead, World War II, Białystok judiciary officers, Siberia, Katyń, Białystok ghetto

1. Wstęp

W 2023 roku w lubelskim periodyku naukowym ukazał się artykuł dotyczący uznania za zmarłego w orzecznictwie białostockiego sądu grodzkiego w latach 1946–50¹. Jednym z wątków tekstu są losy Józefa Ostruszki, prezesa sądu

---

¹ P. Fiedorczyk, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w orzecznictwie Sądu Grodzkiego w Białymstoku w latach 1946–1950*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio G (Ius) 2023, vol. 70, nr 3, s. 149–159.

Okręgowego w Białymstoku w latach trzydziestych XX wieku, który został wywieziony w głąb Związku Radzieckiego i tam stracił życie. Niniejszy artykuł kontynuuje badania dotyczące okoliczności śmierci przedstawicieli białostockiego wymiaru sprawiedliwości w czasie II wojny światowej – sędziów, prokuratorów, adwokatów, komorników, aplikantów oraz personelu pomocniczego. Punktem wyjścia są akta sądowe spraw o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu, przechowywane w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Oba rodzaje postępowań, acz podobne, dotyczą różnych stanów faktycznych i umiejętność ich rozróżnienia była ważnym czynnikiem prawidłowości postępowań². Przedstawione poniżej przykłady zawierają jednak nie tylko materiał przydatny do oceny prawidłowości ówczesnych postępowań, ale przede wszystkim opisują tragizm wojennych losów, jakiego doświadczyli białostoccy sędownicy.

2. Postępowania sądowe

Pierwszeństwo w przedstawieniu akt postępowania o uznanie za zmarłego przyznajemy losom sędziego Karola Wolisza, prawdopodobnie najwybitniejszego przedstawiciela białostockiej Temidy w latach trzydziestych XX wieku. Sędzia Karol Wolisz (Wolisch), syn Zygmunta i Henryki z domu Reich, urodził się 10 czerwca 1892 roku we Lwowie. Był wiceprezesem Sądu Okręgowego w Białymstoku, wybitnym cywilistą. Wybudował zachowaną do dziś willę przy ulicy Ogrodowej 27, która jako zabytek uznawana jest za jeden z najlepszych nielicznych przykładów białostockiego międzywojennego modernizmu w architekturze³.

17 lutego 1948 roku żona Karola Wolisza, Marta Woliszowa, złożyła do Sądu Grodzkiego w Białymstoku wniosek o uznanie męża za zmarłego⁴. We wniosku podała, iż w 1940 roku Wolisz, chcąc przedostać się do Warszawy spod okupacji sowieckiej, został aresztowany przez Sowieców i osadzony w więzieniu w Brześciu nad Bugiem. W 1941 roku, po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej, miał zostać wypuszczony

---

² S. Przewoźnik, *Uznanie za zmarłego w świetle akt Sądu Grodzkiego w Krakowie w latach 1946–1950*, Kraków 2020, passim.

³ *Willi sędziego Karola Wolischa, ul. Ogrodowa 27*, <https://modernizm.uwb.edu.pl/obiekty-a-z/item/172-willa-sedziego-karola-wolischa-ul-ogrodowa-27> (dostęp: 4.11.2024).

⁴ Sygn. akt Zg. 95/48, k. 1–2 (sygn. archiw. 4/2709), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

z więzienia, ale do miejsca zamieszkania nie powrócił, nie dawał żadnego znaku życia. Dlatego – twierdziła wnioskodawczyni – należało przypuszczać, iż zaginął w czasie wojny. Jako świadków wskazała dwie osoby, z których jedna przebywała z Woliszem w brzeskim więzieniu. Był to Daniel Łukaszuk, obrońca sądowy, zaś drugim świadkiem miała być Zofia Sieleska. Oboje świadkowie zamieszkiwali w Bielsku Podlaskim, stąd wnioskodawczyni wniosła o przesłuchanie ich „w drodze rekwizycji” przez Sąd Grodzki w Bielsku Podlaskim. Postanowieniem z 2 marca 1948 roku Sąd Grodzki w Białymstoku nadał bieg sprawie, zarządził opublikowanie ogłoszenia wzywającego zaginionego do zgłoszenia się w terminie 3 miesięcy, zobowiązał wnioskodawczynię do uiszczenia opłaty za publikację ogłoszenia w kwocie 510 złotych oraz zarządził przesłuchanie wnioskowanych świadków w drodze pomocy prawnej. Przesłuchanie odbyło się 28 maja 1948 roku.

Obrońca sądowy Daniel Łukaszuk, lat 68, prawosławny, zeznał iż od 1 kwietnia do 22 czerwca 1941 roku siedział z Woliszem w więzieniu w Brześciu nad Bugiem. W dniu 22 czerwca 1941 roku razem opuścili celę. „Wobec wielkiego tłoku rozdzieliliśmy się. Po pewnym czasie na umówionym miejscu stawiło się nas trzech, czwarty, to jest Karol Wolisz, na umówione miejsce nie stawił się”. Zostawiono go na drodze, „gdyż nie mógł iść. Już w więzieniu Wolisz był bardzo słaby, sądzę więc że zmarł i ze względu na to przypuszczam, że od band musiał zginąć”⁵. Z kolei Zofia Sieleska zeznała, że w marcu 1940 roku Karol Wolisz był u niej w Bielsku Podlaskim, zamierzając przekroczyć granicę na Bugu i udać się do żony do Warszawy. Po tym fakcie kontaktu z Woliszem nie miała⁶. Druk ogłoszenia się opóźniał „ze względu na obszerny materiał do druku”, ostatecznie zostało ono zamieszczone w dodatku do „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości” numer 45, z datą 17 września 1948 roku w dziale „Obwieszczenia Publiczne”.

Wobec bezskutecznego upływu terminu 3 miesięcy Sąd Grodzki w Białymstoku postanowieniem z 18 stycznia 1949 roku uznał Karola Wolisza za zmarłego, oznaczając datę śmierci na 9 maja 1946 roku⁷.

---

⁵ Ibidem, k. 10.

⁶ Ibidem, k. 11.

⁷ Ibidem, k. 14.

W sprawie sędziego Sądu Grodzkiego w Białymstoku Cezarego Pochodowicza (orzekającego w sądzie pracy⁸) wniosek złożyła żona, Maria Pochodowiczowa, zamieszkała w Białymstoku na ulicy Młynowej 42⁹. Udzieliła ona pełnomocnictwa adwokatowi Mikołajowi Klajewskiemu, jednemu z najbardziej znanych białostockich adwokatów. We wniosku z 25 lutego 1946 roku podano, iż Cezary Pochodowicz, syn Kazimierza i Marianny z Suchockich, urodzony w 1883 roku, został aresztowany przez władze sowieckie 12 października 1939 roku, umieszczony w białostockim więzieniu „i od tego czasu o życiu jego nie ma żadnych wiadomości”. Do wniosku dołączono metrykę urodzenia Pochodowicza, protokół rewizji i zatrzymania zaginionego oraz złożono wniosek o powołanie dwóch świadków: Apolonii Białkowskiej oraz Konstantego Skuratowicza¹⁰.

Z protokołu rewizji i zatrzymania wynika, że z mieszkania zabrano jedynie radioodbiornik Elektryt Patria¹¹. Przysłuchanie świadków odbyło się 25 października 1946 roku. Świadek Apolonia Białkowska potwierdziła fakt aresztowania i wyraziła przypuszczenie, że Cezary Pochodowicz nie żyje, gdyż „był to starszy mężczyzna i do tego schorowany”. Identyczne zeznania złożył drugi świadek. Postanowieniem z 28 października 1946 roku sąd grodzki uznał zaginionego Cezarego Pochodowicza za zmarłego i oznaczył datę śmierci na dzień 8 maja 1946 roku¹².

Sprawa o stwierdzenie zgonu Stanisława Wykpisza otwiera grupę spraw związanych z mordem katyńskim. Helena Wykpisz, nauczycielka szkoły powszechnej w Kutnie, złożyła 28 października 1947 roku wniosek o stwierdzenie zgonu swego męża, który do 20 sierpnia 1939 roku był aplikantem sądowym w Sądzie Okręgowym w Białymstoku. W uzasadnieniu podała, że w 1939 roku Stanisław Wykpisz został zmobilizowany i przeznaczony do obrony Osowca. Po kilku miesiącach otrzymała od niego wiadomość, że znajduje się w Kozielsku jako jeńiec wojenny. „Utrzymywałam z nim korespondencję do marca 1940 roku, później straciłam z nim kontakt i na kilka depeusz zwrotnych wysłanych do niego, żadnej już nie otrzymałam

---

⁸ J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz sądowy 1939*, Warszawa, 1939, s. 220.

⁹ Sygn. akt zg. 14/46 (sygn. archiw. 4/291), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

¹⁰ Ibidem, k. 1.

¹¹ Ibidem, k. 3.

¹² Ibidem, k. 16.

odpowiedzi”. Podjęte przez nią i rodzinę starania o ustalenie, co się stało z Wykpiszem, doprowadziły do uzyskania informacji z Czerwonego Krzyża, iż zginął on w Katyniu.

Wnioskodawczyni wskazała dwoje świadków: siostrę zaginionego Marię Kuczyńską i Marię Gołubowską¹³. Obie zeznały, że Wykpisz był podporucznikiem rezerwy Wojska Polskiego, był jeńcem w Kozielsku oraz że wiedzą „z gazety”, iż zginął w Katyniu¹⁴. W dniu 3 września 1948 roku sąd grodzki wydał postanowienie o stwierdzeniu zgonu Stanisława Wykpisza, oznaczając dzień zgonu na 9 maja 1946 roku¹⁵. Można mieć wątpliwości, czy w tym wypadku rozstrzygnięcie było poprawne, skoro wiadomo było, że Stanisław Wykpisz nie żyje od co najmniej 1943 roku.

Takiego błędu sąd nie popełnił w sprawie Henryka Jaromy, aplikanta adwokackiego w Białymstoku. Wniosek „o stwierdzenie zgonu” (nie zaś o uznanie za zmarłego) złożyła 15 lutego 1946 roku (była to jedna z pierwszych spraw tego rodzaju w białostockim sądzie) adwokat Ludwika Jaroma z domu Białopolska, żona Henryka, znana po wojnie przedstawicielka podlaskiej palestry¹⁶. Podobnie jak Stanisław Wykpisz, Henryk Jaroma w kampanii wrześniowej służył w Osowcu. Następnie dostał się do niewoli sowieckiej i przebywał w obozie w Wołogdzie, a następnie – od grudnia 1939 roku – w Kozielsku. Ostatnią wiadomość Ludwika otrzymała od męża w lutym 1940 roku. Według wnioskodawczyni „jesienią 1941 roku Kozielsk pod Smoleńskiem został zajęty przez wojska niemieckie, a wszyscy jeńcy tego obozu wymordowani”.

Następnie w maju 1944 roku otrzymała wiadomość z Polskiego Czerwonego Krzyża w Krakowie, „że przy rozkopywaniu grobów w Katyniu komisja Polskiego Czerwonego Krzyża odnalazła przy zwłokach, oznaczonych numerem ewidencyjnym 03196 dokumenty, stanowiące własność mego męża. Były to: książeczka wojskowa, świadectwa szczepienia z obozu w Kozielsku, kartka z nazwiskiem mego męża”¹⁷. Okazane jej w Krakowie dokumenty poznała jako należące do jej męża¹⁸. Przedłożone dokumenty były do tego stopnia kompletne, iż 20 maja 1946 roku sąd grodzki wydał

¹³ Sygn. akt Zg. 642/47, k. 1–1v (sygn. archiw. 4/1058), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

¹⁴ Ibidem, k. 33.

¹⁵ Ibidem, k. 34.

¹⁶ P. Fiedorczyk, P. Kowalski, *Izba Adwokacka w Białymstoku 1951–2011*, Warszawa 2011, s. 32.

¹⁷ Zob. kopię dokumentu w: B. Samarski, op. cit., s. 497.

¹⁸ Wniosek, sygn. akt Zg. 10/46, k. 1–2 (sygn. archiw. 4/287), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

postanowienie, w którym stwierdził zgon Henryka Jaromy, „który nastąpił na jesieni 1941 r. w mieście Kozielsku pod Smoleńskiem, jako jeńca obozu, zamordowanego przez wojska niemieckie i pochowanego w Katyniu”¹⁹.

Z kolei wojenne losy Juliana Powojskiego, komornika Sądu Grodzkiego w Białymstoku IV rewiru, wydają się jeszcze bardziej zagadkowe. Wniosek o uznanie go za zmarłego złożyła 27 września 1947 roku żona, Julia Powojaska. We wniosku podała, iż mąż został we wrześniu 1939 roku aresztowany przez władze sowieckie, a następnie deportowany do Związku Radzieckiego „i od tego czasu wszelki ślad o nim zaginął”²⁰. Na okoliczność zaginięcia sąd przesłuchał świadków Marcjanę Welsównę i Piotra Mularta, którzy potwierdzili fakt aresztowania przez władze sowieckie oraz zeznali, iż od tego czasu nie było od Powojskiego żadnej wiadomości²¹. Następnie, po bezskutecznym upływie terminu 6 miesięcy od ogłoszenia, sąd grodzki postanowieniem z 8 czerwca 1948 roku uznał Juliana Powojskiego za zmarłego i oznaczył datę śmierci na 9 maja 1946 roku²².

Akta sądowe o stwierdzenie zgonu 511/47 wskazują, że identycznego losu doświadczył Bolesław Jan Stokowski, kierownik sekretariatu Sądu Okręgowego w Białymstoku. Wniosek o uznanie za zmarłego złożyła 15 września 1947 roku żona, Anna Stokowska. Podała w nim, iż Stokowski został aresztowany 25 września 1939 roku i od tego czasu wszelki ślad po nim zaginął. Wskazała dwóch świadków: Piotra Mularta i Romana Kalinowskiego²³. Świadców ci, słuchani 22 września 1947 roku przez sąd grodzki, potwierdzili, iż Stokowski został zatrzymany w pracy we wrześniu 1939 roku, osadzony w schronie sądu i stamtąd zabrany został przez eskortę. Od tego czasu nikt go nie widział, zaś jego rodzina została po około dwóch miesiącach wywieziona w głąb Związku Radzieckiego. Następnie, po upływie terminu wyznaczonego w ogłoszeniu, sąd grodzki wydał 15 czerwca 1948 roku postanowienie o uznaniu Bolesława Jana Stokowskiego za zmarłego, oznaczając datę śmierci na 9 maja 1946 roku²⁴.

---

¹⁹ Ibidem, k. 9.

²⁰ Wniosek, sygn. akt Zg. 532/47, k. 1 (sygn. archiw. 4/950), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

²¹ Tamże, k. 2.

²² Tamże, k. 9.

²³ Wniosek, sygn. akt 511/47, k. 1 (sygn. archiw. 4/930), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

²⁴ Postanowienie, sygn. jak wyżej, k. 9.

Wieloletnim pracownikiem Sądu Okręgowego w Białymstoku był Stefan Doliński, przed wybuchem wojny był starszym rejestratorem w Wydziale Karnym. Za tak zwanego pierwszego Sowietą, czyli w latach 1939–1941, uniknął on wywózki, prawdopodobnie ukrywał się, natomiast do Związku Radzieckiego została wywieziona jego żona Zofia Dolińska wraz z dziećmi. W 1942 roku został aresztowany przez Niemców. Wniosek „o ustalenie faktu śmierci” Stefana Dolińskiego złożyła 11 lutego 1946 roku jego żona, która po powrocie ze Związku Radzieckiego starała się o „wyjednanie emerytury” po nim. Zawniosowała o przesłuchanie trojga świadków, którzy mieli zeznać, iż Doliński został rozstrzelany podczas okupacji niemieckiej w 1943 roku²⁵. W trakcie przesłuchania 22 marca 1946 roku Kazimierz Doliński, brat Stefana, zeznał, iż 21 listopada 1942 roku Stefan Doliński, pracujący wówczas u ogrodnika Kiczla na ulicy Staszica, został aresztowany przez Niemców i osadzony w więzieniu w Ełku. W 1943 roku, przed świętami Wielkanocy, został przewieziony do więzienia w Białymstoku.

Następnie Kazimierz Doliński uzyskał informację, iż jego brat Stefan miał być rozstrzelany, co nastąpiło przed 7 maja 1943 roku. Fakt ten potwierdziła świadek Zofia Klimkiewiczówna, która jako więźniarka miała kontakt ze Stefanem Dolińskim, więźniem politycznym osadzonym w pojedynczej celi w Białymstoku. Zeznała ona, że 7 maja 1943 roku został wywieziony na stracenie i więcej go nie widziała. Datę 7 maja wskazał również współwięzień Antoni Czołpiński²⁶. Na podstawie powyższych zeznań sąd grodzki postanowieniem z 11 czerwca 1947 roku stwierdził zgon Stefana Dolińskiego, uznając, iż nastąpił on w maju 1943 roku w Białymstoku²⁷.

Ofiarą nazistów był także palacz w budynkach sądowych na ulicy Mickiewicza 5 Bronisław Mikuczonis vel Mikuczyński. Jego żona, Kazimiera Mikuczonis vel Mikuczyńska, wniosła 18 sierpnia 1948 roku wniosek o uznanie go za zmarłego. We wniosku podała, iż został on aresztowany przez gestapo 21 kwietnia 1944 roku w trakcie pracy w budynku sądowym. Następnie został wywieziony pociągiem w nieznanym kierunku i wszelki ślad po nim zaginął²⁸. Fakty te potwierdzili wezwani

---

²⁵ Wniosek, sygn. akt 12/46, k. 1 (sygn. archiw. 4/289), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

²⁶ Protokół z posiedzenia, ibidem, k. 10–11.

²⁷ Postanowienie, ibidem, k. 18.

²⁸ Wniosek, sygn. akt Zg. 421/48, k. 1 (sygn. archiw. 4/3024), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

na posiedzenie świadkowie Antoni Guła i Jan Skrętowski²⁹. Sąd postanowieniem z 23 czerwca 1949 roku uznał Bronisława Mikuczonia vel Mikuczyńskiego za zmarłego, oznaczając datę śmierci na 31 grudnia 1946 roku³⁰.

Inny nieco charakter mają bardzo krótkie akta sprawy o stwierdzenie zgonu Kiwy Tesfue, syna Beniamina i Bebli z domu Aszkienazy. Przed wojną był on adwokatem w Białymstoku, prowadząc kancelarię na Rynku Kościuszki 7³¹. Wniosek o stwierdzenie jego zgonu złożył zamieszkały w Łodzi wuj Mejer Aszkienazy. Z akt sprawy wynika, iż Kiwa Tesfue został zastrzelony przez żołnierzy niemieckich w getcie białostockim 6 lutego 1943 roku i taką datę przyjął sąd, stwierdzając zgon³². W getcie zginęła także jego siostra Miriam Gwin, zastrzelona przez żołnierzy niemieckich 6 lipca 1943 roku i pochowana na cmentarzu gettowym przy ulicy Żabiej³³. Zachowały się przechowywane łącznie akta sprawy o stwierdzenie praw do spadku po Kiwie Tesfue, w świetle których spadkobiercą został jego wuj Mejer Aszkienazy³⁴. W skład spadku wchodziła nieruchomość położona w Białymstoku przy Rynku Kościuszki 42.

3. Zakończenie

Przedstawione akta spraw o stwierdzenie zgonu i o uznanie za zmarłego wyczerpują w zasadzie listę sędziów białostockich, będących ofiarami II wojny światowej. Analiza akt sądowych wskazała, iż w stosunku do dwóch jeszcze osób istnieją poszlaki, iż byli oni pracownikami sądownictwa przed wojną. Są to: Stanisław Uszyński – aresztowany przez Sowietów w 1944 roku po tak zwanym wyzwoleniu i zmarły na Syberii w 1945 roku³⁵. Z kolei Zygmunt Zecer był aplikantem sądowym³⁶

---

²⁹ Protokół z posiedzenia sądu, ibidem, k. 14.

³⁰ Postanowienie, ibidem, k. 13.

³¹ J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz, *Kalendarz sądowy 1939*, Warszawa 1939, s. 366. W niniejszej publikacji figuruje jako „Tesfoje Kiwa”.

³² Postanowienie z 8 kwietnia 1948 r., sygn. akt Zg. 188/48, k. 7 (sygn. archiw. 4/2799), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

³³ B. Samarski, op. cit., s. 167.

³⁴ Sygn. akt Sp. 127/48, postanowienie z 8 maja 1948 r., k. 13.

³⁵ Sygn. akt Zg. 119/47 (sygn. archiw. 4/547), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

³⁶ B. Samarski, op. cit., s. 438; C. Grygo (red.) *Ostatnia droga... „Umarli – abyśmy wolni byli”*, Białystok 2006, s. 119.

i został zamordowany w Katyniu³⁷. Wynika to z akt sprawy o uznanie za zmarłego, wszczętej na wniosek jego siostry Kamilli Kossakiewicz³⁸. Świadkowie wystuchani w sprawie zeznali, że Zygmunt Zecer był oficerem Wojska Polskiego, walczył w kampanii wrześniowej i po przegranej wrócił do Białegostoku. Jeszcze w dniu powrotu zgłosił się do władz sowieckich w związku z zarządzoną przez nie rejestracją polskich oficerów. Został aresztowany i osadzony w obozie w Kozielsku, skąd przysyłał listy do rodziny. Znalazł się na publikowanych w gazetach listach ofiar zbrodni katyńskiej³⁹. Postanowieniem z dnia 19 września 1947 roku Sąd Grodzki w Białymstoku uznał Zygmunta Zecera za zmarłego, oznaczając datę śmierci na 31 grudnia 1946 roku⁴⁰.

Przedstawione biogramy nie obejmują więc tych osób, co do których nie przeprowadzono postępowań o uznanie za zmarłego lub o stwierdzenie zgonu przed białostockim sądem grodzkim w latach 1946–1950. Zgromadzone dane są więc niekompletne, ale można przyjąć, że dotyczą dużej części białostockich sędziów, którzy nie przeżyli wojny. Nie obejmują one jednak 24 białostockich adwokatów pochodzenia żydowskiego, którzy 30 czerwca 1941 roku zostali podstępnie zwabieni do niemieckiej komendy miasta na rzecką konferencję w celu ustalenia, jakie prawo obowiązuje w Białymstoku, i natychmiast rozstrzelani w lesie w Zwierzyńcu⁴¹. W wykazie tym brakuje Karola Świątka, prawdopodobnie aplikanta adwokackiego w Białymstoku, zamordowanego w Charkowie⁴². Nie przedstawialiśmy także – z braku danych – wojennych losów sędziego Sądu Okręgowego w Białymstoku Eryka Zirkwitza, który jest pochowany na cmentarzu ewangelickim w Warszawie.

---

³⁷ Sygn. akt 124/46. (sygn. archiw. 4/400), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

³⁸ Akta w sprawie uznania za zmarłego Zygmunta Zecera, sygn. akt Zg. 124/46 (sygn. archiw. 4/400), Archiwum Państwowe w Białymstoku, k. 2.

³⁹ Zeznania świadków: Kazimierza Jastrzębskiego i Władysława Wojtulewskiego, ibidem, k. 16.

⁴⁰ Ibidem, k. 17.

⁴¹ Z. Krzemiński (red.), *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1974, s. 34. Zdarzenie to, podając rozbieżne fakty, opisują R. Rajzner i H.R. Lew, *Losy nieopowiedziane. Zagłada Żydów białostockich 1939–1945*, Warszawa 2013, s. 60.

⁴² S. Mikke, A. Redzik (red.), *Adwokaci polscy ojczyźnie*, Warszawa 2008, s. 90.

Przeprowadzona analiza spraw wskazuje jednoznacznie, iż zdecydowana większość postępowań dotyczyła ofiar systemu sowieckiego. Prawdopodobnie jednak najbardziej tragiczną ofiarą wydarzeń wojennych jest wiceprokurator Sądu Okręgowego w Białymstoku Zygmunt Ojrzyński⁴³, który za swoją działalność na rzecz Państwa Podziemnego został przez komunistyczne władze skazany na karę śmierci, zaś wyrok w 1953 roku wykonano⁴⁴.

Ilustracja 1. Nagrobek Eryka Zirkwita na cmentarzu ewangelickim w Warszawie (domena publiczna)

⁴³ J. Kirkczenko, M. Kraczkiewicz, K. Rudzisz (red.), *Kalendarz sądowy 1939*, op. cit., s. 220.

⁴⁴ E. Romanowska, „Wkrótce już stanę przed innym sądem...”. *Prawnicy II Rzeczypospolitej represjonowani w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 2020, s. 119–133. Tytułowe słowa książki pochodzą od Zygmunta Ojrzyńskiego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Karola Wolisza, sygn. akt Zg. 95/48 (sygn. archiw. 4/2709), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Cezarego Pochodowicza, sygn. akt Zg. 14/46 (sygn. archiw. 4/291), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie Stanisława Wykpisza za zmarłego, sygn. akt Zg. 642/47 (sygn. archiw. 4/1058), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Henryka Jaromy, sygn. akt Zg. 10/46 (sygn. archiw. 4/287), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Juliana Powojskiego, sygn. akt Zg. 532/1947 (sygn. archiw. 4/950), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Bolesława Jana Stokowskiego, sygn. akt 511/47 (sygn. archiw. 4/930), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Stefana Dolińskiego, sygn. akt 12/46 (sygn. archiw. 4/289), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Bronisława Mikuczonisa vel Mikuczyńskiego, sygn. akt Zg.421/48 (sygn. archiw. 4/3024), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Kiwe Tsefue, sygn. akt Zg. 188/48 (sygn. archiw. 4/2799), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta sprawy o uznanie za zmarłego Stanisława Uszyńskiego, sygn. akt Zg.119/47 (sygn. archiw. 4/547), Archiwum Państwowe w Białymstoku.
- Akta w sprawie uznania za zmarłego Zygmunta Zecera, sygn. akt Zg. 124/46 (sygn. archiw. 4/400), Archiwum Państwowe w Białymstoku.

Pozostałe źródła drukowane i literatura

- Fiedorczyk Piotr, Kowalski Przemysław, *Izba Adwokacka w Białymstoku 1951–2011*, Warszawa 2011.
- Fiedorczyk Piotr, *Uznanie za zmarłego i stwierdzenie zgonu w orzecznictwie Sądu Grodzkiego w Białymstoku w latach 1946–1950*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio G (Ius) 2023, vol. 70, nr 3.
- Grygo Cecylia (red.), *Ostatnia droga... „Umarliśmy – abyśmy wolni byli”*, Białystok 2006.
- Kirliczenko Jerzy, Kraczkiewicz Marian, Rudzisz Kazimierz, *Kalendarz sądowy 1939*, Warszawa 1939.
- Krzemiński Zdzisław (red.), *Adwokatura Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1974.
- Mikke Stanisław, Redzik Adam (red.), *Adwokaci polscy ojczyźnie*, Warszawa 2008.

Przewoźnik Sylwia, *Uznanie za zmarłego w świetle akt Sądu Grodzkiego w Krakowie w latach 1946–1950*, Kraków 2020.

Rajzner Rafael, Lew Henry R., *Losy nieopowiedziane. Zagłada Żydów białostockich 1939–1945*, Warszawa 2013

Samarski Bartłomiej, *Zaginieni 1939–1945. W świetle akt Sądu Grodzkiego w Białymstoku*, t. II, *Powiat Białostocki*, Białystok 2011.

Willa sędziego Karola Wolischa, ul. Ogrodowa 27, <https://modernizm.uwb.edu.pl/obiekty-a-z/item/172-willa-sedziego-karola-wolischa-ul-ogrodowa-27>.

► STRESZCZENIE

Artykuł skupia się na sędziach z Białegostoku – sędziach, prokuratorach, adwokatach i pracownikach pomocniczych – którzy zaginęli lub zmarli w wyniku wojennych represji. Zgromadzone dane pochodzą z akt sądowych spraw o uznanie za zmarłego oraz o stwierdzenie zgonu przechowywanych w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Wśród opisanych przypadków jest sprawa sędziego Karola Wolisza, wybitnego prawnika, którego żona wniosła o uznanie za zmarłego po tym, jak został aresztowany przez Sowietów i zaginął w 1941 roku. Inny przypadek dotyczy Cezarego Pochodowicza, również aresztowanego przez Sowietów w 1939 roku, o którym po aresztowaniu słuch zaginął. W obu przypadkach sąd uznał ich za zmarłych na podstawie zeznań świadków i dowodów.

Artykuł omawia także sprawy osób, które zginęły podczas masakry katyńskiej, jak Stanisław Wykpiśz i Henryk Jaroma. Ich zgon został stwierdzony przez sąd na podstawie dowodów przedstawionych przez rodziny, w tym dokumentów z Polskiego Czerwonego Krzyża, potwierdzających ich śmierć w Katyniu.

Inne przypadki, jak sprawa Juliana Powojskiego czy Bolesława Jana Stokowskiego, dotyczą pracowników sądu zaginionych po aresztowaniach przez władze sowieckie. Sąd po upływie ustawowego terminu na zgłoszenie się osób uznawanych za zaginione wydawał orzeczenia o ich śmierci. W sprawie Stefana Dolińskiego, pracownika sądu okręgowego, którego żona złożyła wniosek o stwierdzenie zgonu, sąd orzekł, że został on rozstrzelany przez Niemców w 1943 roku.

Artykuł zawiera również opisy tragicznych losów adwokata Kiwy Tesfue oraz jego siostry Miriam, zamordowanych w getcie białostockim przez niemieckich żołnierzy. Wszystkie te sprawy ilustrują skomplikowane procesy sądowe związane z formalnym stwierdzeniem śmierci osób zaginionych podczas wojny, a jednocześnie przypominają o dramatycznych losach pracowników sądownictwa w Białymstoku w czasie II wojny światowej.

► **SUMMARY**

The article presents the fate of World War II victims among the Białystok judiciary. The fate has been reconstructed on the basis of the files of court proceedings for recognition of death and declaration of death, conducted in the Białystok Municipal Court [Sąd Grodzki w Białymstoku] in 1946–1950. These proceedings were held on the basis of the procedure prescribed by the Decree of 29 August 1945 Personal Law. Eight case files of judges, attorneys, bailiffs and administrative staff were found of: Karol Wolisz, Cezary Pochodowicz, Stanisław Wykpiśz, Henryk Jaroma, Julian Powojski, Bolesław Jan Stokowski, Stefan Doliński and Kiwa Tesfue.

Most of them were victims of the Soviet system, among them there are reserve officers murdered in Katyn. Among the victims of Nazi murder, however, there were administrative employees of the courts. The identified individuals are not the only war victims among Białystok's court officials. The article mentions, for example, two important representatives: resistance soldiers, one of whom was murdered following a trial during the communist era. The research concerning this topic will be continued.